

jeździeckie, którym poświęcono dwa ostatnie rozdziały pracy. Brak w książce jedynie omówienia broni zespołowej, czy to typowo oblężniczej, czy miotanej, jednak autor już we wstępie zwraca uwagę, że w swojej publikacji skupi się jedynie na broni osobistej, ponieważ to ona odgrywała najważniejszą rolę na polu walki zarówno pod względem znaczeniowym, jak i ilościowym. Jest to też w pełni zrozumiałe, gdy weźmie się pod uwagę dużą objętość książki. Wydaje się, że omówienie broni zespołowej to materiał na oddzielną publikację. Nie pomija za to Górewicz aspektów kulturowych związanych zarówno z uzbrojeniem, jak i szerzej – z wojną. Poruszane są bardzo ciekawe tematy z pogranicza kultury i wojny, jak chociażby analiza ornamentyki, zdobień i ich znaczenia, a także symbolicznej i kulturowej roli uzbrojenia. Inne ciekawe rozważania dotyczą np. rzekomo wikingów na ziemiach polskich, a to wszystko w oparciu o najnowsze wyniki badań.

Sama bibliografia w omawianej książce zasługuje na osobną uwagę. Autor opiera się na bogatej i obszernej ilości publikacji naukowych wydanych przez znanych badaczy tego zagadnienia. Wśród pozycji wykorzystanych przez Górewicza można znaleźć publikacje w różnych językach: angielskim, niemieckim, czeskim czy norweskim. Na szczególną uwagę zasługują artykuły zawierające analizy materiałoznawcze zachowanych broni czy też artykuły z pracy zbiorowej *Wikingowie w Polsce? Zabytki skandynawskie z ziem polskich* wydanej na krótko przed recenzowaną tu publikacją. Górewicz więc przedstawia czytelnikowi najbardziej aktualną wiedzę dotyczącą opisywanego zagadnienia.

Podsumowując, można śmiało stwierdzić, że książka *O broni Słowian* jest pozycją wartą uwagi zarówno badacza średniowiecznej wojskowości, jak i osób chcących po prostu poszerzyć swoją wiedzę z tej dziedziny. Autor kompleksowo i dogłębnie przedstawia podane w temacie zagadnienie w oparciu o dobrą literaturę przedmiotu oraz najnowsze wyniki badań, ale także i swoje własne doświadczenia rekonstruktora.

Rec. Hubert Juchimiuk

Theatrum Libri. Book Printing, Reading and Dissemination in Early Modern Europe, eds. Milda Kvizikevičiūtė, Viktorija Vaitkevičiūtė, Vilnius 2022, ss. 226.

Litewska Biblioteka Narodowa im. Martynasa Mažvydasa jest znaczącym ośrodkiem badań nad dawną książką. Ostatnie jej przedsięwzięcia na tym polu to publikacja katalogu plantinianów¹ oraz międzynarodowa konferencja *Theatrum Libri. The Press, Reading and Dissemination in Early Modern Europe*, która odbyła się w dniach 1-3 grudnia 2021. Zaprezentowane podczas niej referaty zostały wydane w formie publikacji zbiorowej, będącej przedmiotem niniejszej recenzji². Jak wyjaśniono w przedmowie, tytuł książki nawiązuje do nowożytnego, metaforycznego rozumienia *theatrum* jako zbioru wiedzy z wybranej dziedziny – w tym przypadku badań nad dziejami książki i bibliotek. Czytelnik rozpoczyna więc lekturę z nadzieją zapoznania się z przekrojem kierunków i metod badawczych

¹ *Officina Plantiniana knygos Nacionalinėje bibliotekoje. Katalogas = The Officina Plantiniana Collection at the National Library of Lithuania. A Catalogue*, eds. M. Kvizikevičiūtė, E. Praškevič, V. Vaitkevičiūtė, Vilnius 2022. Katalog zamieszczony jest w wolnym dostępie: <https://doi.org/10.51740/dpt.2>.

² Książka zamieszczona jest w wolnym dostępie: <https://doi.org/10.51740/dpt.1>.

współczesnej bibliologii historycznej. Szeroka rozpiętość tematyczna artykułów wymaga osobnego omówienia głównych zagadnień poruszonych w każdym tekście.

Gerri della Rocca de Candal (Oxford University) prześledził pochodzenie i przemiany znaczeniowe tytułowego *theatrum* począwszy od starożytności. W połowie XVI w. termin ów rozpowszechnił się w Europie Zachodniej na oznaczenie abstrakcyjnego zbioru wiedzy. Stosowano go w tytułach książek, począwszy od Guillaume'a de la Perrière *Le theatre des bons engins* z 1536 roku. Popularność terminu utrzymała się do początku XVIII stulecia.

Lina Balaišytė (Instytutu Badań Kultury Litwy) poddała analizie książki Wincentego Marewicza (1755-1822), szukając sposobów, jakimi uczynił on z pisarstwa swą podstawową profesję. Chcąc drukować jak najwięcej, tworzył książki „z niczego”, kompilując i oddając pod prasy zbiory wszystkiego, co wyszło spod jego pióra. Sam też zajmował się dystrybucją i na różne sposoby zabiegał o uwagę czytelników. Interesujące byłoby poszerzenie podstawy źródłowej badań autorki o materiał dostępny w serii *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku*.

Hervé Baudry (Centre for the Humanities, Universidade NOVA de Lisboa) przedstawił możliwości stworzone przez humanistykę cyfrową w badaniach nad starymi drukami. Posłużył się w tym celu przykładem analizy egzemplarza poddanych zabiegom cenzorskim mającym nadać tekstowi prawowierną postać zgodnie z zaleceniami *Index librorum expurgatorum*. Wybrane egzemplarze *Theatrum vitae humanae* J. Zwingera (Basel, 1604) przebadane zostały w świetle danych dostarczonych przez bazę INDAPP dostępną na stronie *Early Modern Indexes of Expurgation*³. Przebadane woluminy z Gandawy i Wilna ukazują rysy indywidualne pracy cenzorów.

Ioannes P. Chountis (University of Aberdeen) w swoim artykule przenosi czytelników do osiemnastowiecznego Londynu, przez który przetaczał się spór o prawne uregulowanie praw autorskich. Polityk i myśliciel Edmund Burke (1729-1797), zwykle przeciwny monopolom, poparł żądania niewielkiego kręgu potężnych księgarzy londyńskich, co autor interpretuje jako cechę epoki przechodzącej z merkantylizmu do myśli wolnorynkowej.

Christophe Didier (Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg) omawia bibliotekę paryskiego *Société des théâtres de la banlieue* prowadzonego przez Pierre-Jacques Seveste (1773-1825). Kolekcja ta jest odzwierciedleniem krótkotrwałej popularności zapomnianych dziś przedstawień z przełomu XVIII i XIX wieku. W zapisach na książkach i broszurach ukazuje się codzienne życie teatru: ingerencje cenzury w treść sztuk, notatki aktorów i administracji, nazwiska grających poszczególne role, dedykacje autorów dla Seveste.

Agnieszka Franczyk-Cegła (Ossolineum) podejmuje zagadnienie anonimów typograficznych, tym razem ukazując ich rolę w kulturze i społeczeństwie. Do szczegółowej analizy autorka wybrała ciekawe zjawisko wzrostu liczby publikacji anonimowych w oficynach Krakowa i Wilna pierwszego dwudziestolecia XVII wieku. Uwzględnienie obyczajowości, sytuacji religijnej i regulacji prawnych związanych z anonimowymi wydawnictwami pozwoliło uchwycić przyczyny ukrywania się drukarzy charakterystyczne dla różnych rodzajów piśmiennictwa. Prześledzone zostały także zależności pomiędzy wydaniem tych samych tekstów w obu stolicach. Artykuł zawiera spis bibliograficzny anonimów typograficznych będący cennym narzędziem do dalszych badań.

³ <https://ind-exp.eu>.

Elena Gatti (Università di Bologna) poświęciła artykuł działalności Francesco Zambriniego (1810-1887), przewodniczącego komisji pracującej nad ujednoczeniem języka włoskiego po zjednoczeniu kraju w 1861 roku. Dziełem komisji była seria wydawnicza obejmująca zabytki literatury włoskiej z XIV wieku, uznanej za najlepszy wzorzec językowy dla nowoczesnego społeczeństwa. Prace prowadził zespół specjalistów docierających do wielu kodeksów, zaś stroną wydawniczą zajmował się boloński drukarz Gaetano Romagnoli. Współpraca władz państwa, środowiska naukowego i wydawniczego pozwoliła na opracowanie edycji wielu nieznanych zabytków ukrytych w niedostępnych wcześniej bibliotekach i archiwach.

Gabrielė Jasiūnienė (Muzeum Aušra w Szawlach) poddała analizie herby litewskie obecne na różne sposoby w książkach siedemnastowiecznych. Wskazała ich poszczególne funkcje oraz relacje z regułami i tradycjami heraldyki. Różnorodna baza źródłowa i rozpatrywanie herbów na szerokim tle funkcjonowania społeczeństwa siedemnastowiecznego pozwoliło na uchwycenie różnic w przedstawieniu herbów zależnie od przypisanej im roli. Można wyrazić nadzieję, że w dalszych badaniach autorka wykorzysta najnowsze prace Bartłomieja Czarskiego (Uniwersytet Warszawski), będące ważnymi opracowaniami w historii herbów i zarazem starych druków.

Lara Lempertienė (Biblioteka Narodowa Litwy) przedstawia historię biblioteki Mathiasa Straszuna (1817-1885). Bibliofil i znawca literatury hebrajskiej zgromadził unikatową kolekcję zawierającą m.in. inkunabuły, rękopisy i stare druki sprowadzane z wielu krajów. Zgodnie z testamentem uczonego zbiory te stały się podstawą żydowskiej biblioteki publicznej w Wilnie, której świetny rozwój przerwało zamknięcie przez Rosjan w 1940, a następnie rozgrabienie zbiorów przez, niewymienionych przez autorkę wprost, Niemców. Po II wojnie światowej fragmenty kolekcji trafiły do Institute for Jewish Research w Nowym Jorku i Jewish National Library w Jeruzolimie. Około dwa tysiące książek i czasopism znalazło się w zbiorach Biblioteki Narodowej Litwy. W charakterystyce zbiorów Straszuna większej uwagi wymaga z pewnością pobieżnie potraktowany aspekt jej struktury proveniencyjnej.

Jolita Liškevičienė (Akademia Sztuk Pięknych w Wilnie) analizuje związki pomiędzy ilustracjami wydawnictw oficyny Plantina i Moretusa z twórczością wileńskich grafików tworzących na przełomie XVI i XVII w. (Aleksandra Tarasowicza, Conrada Götkego). Wykorzystane przez autorkę badania proveniencyjne umożliwiają określenie obiegu druków słynnej drukarni na Litwie w omawianym okresie, co pozwala na analizę relacji konkretnych egzemplarzy z lokalną twórczością. Inspiracja ilustracjami z Officina Plantiniana znajdowała różne formy wyrazu artystycznego, jak przejęcie całokształtu kompozycji i włączanie weń nowych elementów bądź przenoszenie pojedynczych wątków do własnej grafiki.

Dainora Pociūtė (Uniwersytet Wileński) przedstawia okoliczności wydania pierwszej na Litwie książki medycznej (*Commentariola medica et physica*, Wilno, J. Karcan, 1584) autorstwa Simone Simoniego (1532-1602). Jej publikacja wpisywała się w spory środowiska unitarian i byłych unitarian, którzy po ucieczce z Włoch odnaleźli w Rzeczypospolitej i Siedmiogrodzie przestrzeń do kontynuowania swej działalności. Simoni wkrótce po przyjęciu katolicyzmu przystąpił do krytyki socyniańskich lekarzy oraz ich koncepcji oparcia medycyny o obserwację i eksperymenty zamiast teorii arystotelesowską. Autorka interpretuje *Commentariola medica* na szerokim tle działalności kontrreformacyjnej wileńskich jezuitów oraz sporu pomiędzy katolikami a ewangelicką *respublica medicorum*.

Javier de Prado (Nantes Université, Universitat Autònoma de Barcelona) przedstawił studium dwóch sposobów gromadzenia danych bibliograficznych na temat islamu. A. Possevino

w *Bibliotheca selecta* (1593) zestawił bogatą bibliografię tematu, natomiast hiszpański karmelita Tomás de Jesús, autor *De procuranda salute omnium gentium* (1613), podawał opracowane przez siebie fragmenty z dzieł innych autorów, dostosowując je do koncepcji swego dzieła.

Olga Shutova (Лабараторыя скарыназнаўства) zainteresowała się poszukiwaniami związków Biblii Skoryny z kulturą europejskiego renesansu, m.in. z narastającą tendencją do udostępnienia wiernym przekładów Pisma Świętego. Autorka mogłaby wielce skorzystać z podstawowej literatury bibliograficznej, choćby w zakresie drukowanych w XV w. przekładów Biblii na języki narodowe.

Grażina Smaliukienė (Biblioteka im. Eustachego i Emilii Wróblewskich) przedstawiła dogłębną analizę źródłoznawczą rękopiśmiennego *Tetraevangelionu* z XVI wieku. Rezultaty przebadania poszczególnych elementów (okładzin, papieru, proveniencji, późniejszych dopisek) układają się w spójną całość pozwalającą odtworzyć historię intensywnie użytkowanego kodeksu. Interesującym aspektem referatu jest wykorzystanie metodologii semiotycznej i potraktowanie książki jako konfiguracji znaków.

Brigita Zorkienė (Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego) omówiła kolekcję dysertacji obronionych na Uniwersytecie Wileńskim i ogłoszonych drukiem przez oficynę akademicką przechowywanych obecnie w zbiorach biblioteki tegoż uniwersytetu. Drukowane dysertacje zostały przedstawione na szerokim tle przepisów zakonu jezuitów oraz zwyczajów określających procedurę uzyskania stopni akademickich. Bardzo ciekawym wątkiem jest uchwycenie cech lokalnych wileńskich dysertacji, jak np. przejawów kultu Matki Bożej Trockiej.

Lektura książki zredagowanej przez M. Kvizikevičiūtė i V. Vaitkevičiūtė wprowadza w świat różnorodnych badań prowadzonych współcześnie nad dawną książką. Udział autorów z wielu ośrodków akademickich, bogata podstawa źródłowa oraz różnorodne metody badawcze – od tradycyjnych studiów bibliograficznych po humanistykę cyfrową – odpowiadają tytułowemu *theatrum*, ukazując wielość kierunków współczesnej bibliologii historycznej. Część artykułów nie tylko prezentuje różnorodne rodzaje studiów, lecz, co więcej, przynosi nowe i ważne ustalenia, jak np. materiał bibliograficzny zamieszczony przez A. Franczyk-Ce-głę. Zaletą książki są też podane we wszystkich artykułach wprowadzenia w podejmowane zagadnienia, a także wysokiej jakości ilustracje, które mogą być wykorzystane jako warsztat pracy. W całej publikacji zabrakło podawania numerów GW/ISTC/USTC przy cytowaniu inkunabułów i starych druków, choć jest to szeroko przyjęty i prosty sposób zapewnienia precyzji bibliograficznej.

Rec. Fryderyk Rozen

Lindsay Powell, *Bar Kokhba. The Jew Who Defied Hadrian and Challenged the Might of Rome*, Pen & Sword Military, Yorkshire-Philadelphia 2021, pp. 336.

The book discussed here is another contribution from Lindsey Powell who specialises in the history of the Roman Empire. He has many works to his credit on prominent Roman leaders such as Octavian Augustus, Marcus Agrippa, and Germanicus, among others. This time the author focused on the figure of the leader of the Jewish uprising